

Туха У. І.,

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

ПАСТИШ ЯК ВИЯВ ГІПЕРРЕЦЕПТИВНОСТІ ЛІТЕРАТУРИ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

У статті розглядається явище пастишу в контексті літератури постмодернізму. Простежується історія поняття; визначаються диференційні ознаки та функції пастишу як провідної форми текстотворення літератури постмодернізму. Наукова розвідка дає можливість простежити взаємозв'язок досліджуваного явища з іншими художніми прийомами творення гетерогенних текстів.

Ключові слова: пастиш, постмодернізм, іронія, пародія, ризома.

В статье рассматривается явление пастиша в контексте литературы постмодернизма. Проследывается история понятия; определяются дифференциальные особенности и функции пастиша как ведущей формы текстотворения литературы постмодернизма. Научное исследование позволяет проследить взаимосвязь исследуемого явления с другими художественными приемами творения гетерогенных текстов.

Ключевые слова: пастиш, постмодернизм, ирония, пародия, ризома.

The article dwells on the pastiche phenomenon in the context of the postmodernism epoch. The history of the notion is reviewed; the distinguishing features and functions of pastiche as the leading means of postmodern text formation are defined. The research allows to trace the correlation between the notion in question and other artistic means of heterogeneous text formation.

Key words: pastiche, postmodernism, irony, parody, rhizome.

Постмодернізм (фр. postmodernisme – після модернізму) трактують як стан культури та літератури Західної Європи 50-90-х років ХХ століття. Нині постмодернізм – універсальна категорія культури ХХ ст., виразник “духу часу” в усіх сферах людської діяльності: мистецтві, соціології, філософії, економіці, політиці тощо [4, с. 6].

Явище постмодернізму виявляє себе в різних сферах сучасного мистецтва, утім увага науковців усе більше прикута саме до літератури доби постмодерну. Американський літературознавець Ігаб Хассан виокремлює такі риси постмодернізму: невизначеність, фрагментарність, деканонізація іронія, гібридизація, карнавальність, сконструйованість [9, с. 160].

Ю. І. Ковбасенко ознакою літератури постмодернізму називає гіперрецептивність – “виражену схильність до рецепції будь-яких фактів із культурно-історичного дискурсу людства”. Важливо зазначити, що тут немає чітко визначеного відбору матеріалу. Це твори світової літератури з найрізноманітнішими сюжетами, мотивами, образами, концепціями. Постмодерністи використовують тексти-донори, незалежно від їх приналежності до літературного напрямку, течії, стилю тощо. Саме тому дослідники підкреслюють нон-селекцію і нон-ієрархію в естетиці постмодернізму [6, с. 2-3].

Художній текст літератури постмодернізму також вирізняється ризоматичністю. Термін “ризома” (фр. rhizome – кореневище) був введений у філософію постмодерну Ж. Делезом та Ф. Гватаррі для позначення принципово нелінійного способу організації цілісності (тексту), що залишає відкритою можливість як для внутрішньої іманентної рухливості, так і для інтерпретаційного плюралізму [1, с. 937].

В умовах гіперрецептивності, інтертекстуальності, схильності використовувати літературний матеріал попередніх епох, стилів, жанрів для творення нових форм та сюжетів, ризоматичності провідне місце у літературі доби постмодерну посідає пастиш.

Метою статті є визначення сутності поняття “пастиш”, його домінуючих ознак та текстотвірних функцій у контексті літератури постмодернізму.

Явище пастишу ненеодноразово було предметом дослідження як зарубіжних (І. Хассан, Ф. Джеймсон, Р. Поїрїєр), так і вітчизняних (І. Льїн, Л. Бербенець, О. Бабелюк) науковців. Проте в силу ризоморфної природи постмодернізму, художнім явищам, які його формують, теж притаманна складна та багатогранна природа. Натепер немає чіткого визначення поняття “пастиш”, чіткого розрізнення пастишу, пародії, стилізації.

Згідно з літературознавчого енциклопедією, пастиш – (франц. pastiche, від італ. pasticcio: мішанина) – пародія-містифікація, яка складалась з уривків інших опер. Поняття виникло у Франції в XVII столітті [5, с. 190]. На початку Ренесансу термін “pasticcio” почали використовувати у малярстві для позначення жанру живопису сумнівної якості, що був продуктом “еклектичного художника, який використовував різноманітні техніки і стилі” [10, с. 1]. У музиці пастиччо виникло у кінці XVII ст. і передбачало поєднання частин творів одного чи кількох композиторів у новій роботі або існувало у вигляді творів, задуманих та створених групою авторів [7, с. 413]. Уперше термін “пастиш” стосовно літератури використав французький дослідник Ж. Ф. Мармонтель у праці “Éléments de littérature” (“Основи літератури”), назвавши пастиш “удаваємим наслідуванням манери та стилю письменника” порівнюючи його з картиною, написаною в манері великого живописця і проданою як оригінал [10, с. 7].

Передусім пастиш є різновидом стилізації, що полягає в точному наслідуванні жанрово-стильової манери певного автора, літературної групи чи школи іншого історичного періоду. У постмодернізмі це поняття стає ключовим, вважається актуальним способом наслідування текстів за відсутності семантичних або оцінкових переваг та методом організації тексту – еkleктичної конструкції значеннєвих, жанрово-стильових складників, позбавлених внутрішніх зв'язків. У модернізмі й авангардизмі письменники використовують пастиш для пародіювання чи самопародіювання, що у просторі постмодернізму ставиться під сумнів [5, с. 190].

Більшість зарубіжних дослідників цього явища трактували пастиш як особливу форму пародії. А. Гульєльмі, теоретик італійського неоавангардистського руху “Група 63”, писав: “Найбільш послідовним втіленням в життя поетики експериментального роману є pastische – фантазія і одночасно своєрідна пародія” [2, с. 185].

Американський теоретик Ф. Джеймсон найповніше розкрив поняття пастишу, охарактеризувавши його як основний модус постмодерністського мистецтва. Оскільки пародія ніби стала “неможливою” через потребу віри в “мовну норму”, чи норму версифікаційного дискурсу, то на противагу їй пастиш виступає одночасно і як “зношення традиційної маски” (тобто в традиційній функції пародії), і як “нейтральна практика стилістичної мімікрії без прихованого мотиву пародії”. Дослідник називає пастиш “порожньою/ білою пародією”. Ф. Джеймсон зазначає, що “пастиш схожий на пародію, імітацію маски, на мовлення в мертвій мові; але він є нейтральною практикою такої імітації, не маючи жодних прихованих мотивів пародії, пастиш позбавлений сатиричного запалу” [11, с. 114].

Американський критик Р. Пойріер пропонує запровадити поняття “самопародія”, стверджуючи: “в той час як пародія традиційно намагалась довести, що з точки зору життя, історії чи реальності певні літературні стилі виглядають застарілими, література самопародії, будучи повністю невпевненою в авторитеті таких орієнтирів, висміює навіть саме намагання встановити їх істинність через акт письма” [14, с. 339].

Саме цей вектор інтерпретації процедури пародіювання і лежить в основі постмодерністської концепції пастишу. Поняття пастишу констатує свій зміст в контексті постмодерністської концепції інтертекстуальності. Так, вже Ч. Дженкс [13, с. 67] фіксує характерний для постмодернізму принцип “парадоксального дуалізму чи подвійного кодування”, що передбачає зіткнення в одному інтертекстуальному просторі двох і більше фрагментів змістово і стилістично різних “текстуальних світів”, неминуче виникнення квазі-пародійного ефекту, в рамках якого кожен фрагмент “іронічно перемагає” всі інші і, в свою чергу, “іронічно перемагається” кожним із них. В цьому плані пастиш задає аксіологічний простір тотальної автопародії (пастиш як тип зв’язку) і одночасно її результат, оскільки останній в постмодерністській системі відліку є принципово процесуальним і не об’єктивується в фінально завершеному продукті, тобто тексті, що має певне значення (пастиш як тип конструкції) [1, с. 558]. І. П. Ільїн називає пастиш “властивістю постмодерної пародії” [3, с. 223], стверджуючи, що “іронічний модус постмодерністського пастиша визначається негативним пафосом, направленим проти ілюзійності мас-медіа і масової культури” [3, с. 224].

Р. Нич у праці “Світ тексту: постструктуралізм і літературознавство” зауважує, що в історико-літературному процесі пастиш відіграв незначну, допоміжну роль. Трактований як різновид пародії, він виконував дві взаємопов’язані між собою функції. Розважальна функція передбачала літературну гру та демонструвала професіоналізм автора. Критично-дидактична функція – свідчення обізнаності у правилах поезики. Поєднання в одному творі таких розважально-критично-літературних рис пастишу споріднювало це явище з пародією, “особливо коли її комічно-зневажливі чинники витісняє пізнавальна забава” [8, с. 209].

Явище пастишу порівнюють з підделкою (фальсифікацією), від якої пастиш відрізняє виразна метатекстова інформація. Пастиш як різновид наслідування є формою виключно одноголосого (на противагу “двоголосій” пародії), яку від традиційної імітації, а також виявів епігонства чи традиціоналізму відрізняє хіба що незначне, але свідоме посилення ознак та механізація стилістичних прийомів [8, с. 211].

Пастиш, або “змішування” (blending) за М. Тернером, виявляється на рівні композиції, завершення твору й детального опрацювання сюжету. Змішування – це процес, який при творенні тексту може застосовуватись неодноразово. Отримана суміш експлуатує та розвиває зв’язки з аналогом і його дублікатом, які можуть бути в просторі одного тексту. Вона дозволяє створити великий діапазон концептуальної структури нашого знання, навіть якщо ми цього не усвідомлюємо. Іноді буває важко визначити, що було покладено в основу постмодерністського пастишу, особливо, якщо мають місце багато реалізованих можливостей створення аналогій. До того ж суміш часто стає джерелом інших сумішей [15, с. 83].

Р. Нич зазначає, що пастиш також трактують як різновид фальшивої копії або “джерельної репродукції” – “адже він забезпечує доказами дослідників, які намагаються вивірити стандартну онтологічну та епістемологічну ознаку твору мистецтва”. Якщо ж його розуміють як “наслідування без моделі” – він залучає до суперечок з приводу створення міметичної ілюзії і “референтної омани”. Художній метод пастишування розкриває і творчо реалізовує прихований потенціал першотвору та підкреслює його жанрово-стильову цінність [8, с. 216].

Отже, все сказане дає нам можливість стверджувати, що література ХХ століття віддзеркалює суспільство споживання в усіх його виявах. Література постмодернізму споживає здобутки попередніх епох, течій, жанрів, стилів. Саме пастиш виступає художнім прийомом синтезування вже існуючого літературного матеріалу та засобом генерування нових ризоморфних гетерогенних форм. На відміну від пародії, пастиш не висміює тексти-донори, а тільки реалізовує їх потенціал в іншому ракурсі. Ця вторинність та поєднання, здавалось би, несполучених форм становить естетичну цінність літератури доби постмодерну.

Література:

1. Грицанов А. А. Постмодернизм. Энциклопедия / А. А. Грицанов, М. А. Можейко. – Минск : Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. – 1040 с.
2. Гульельми А. Группа 63 / А. Гульельми // Называть вещи своими именами. – М., 1986. – С. 185-194.
3. Ильин И. П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм / И. Ильин. – М. : Интрада, 1996. – 255 с.
4. Киреева Н. В. Постмодернизм в зарубежной литературе / Н. В. Киреева. – М. : Флинта : Наука, 2004. – 216 с.
5. Ковалів Ю. І. Літературознавча енциклопедія: [у 2 т.]. – Т. 2. / Ю. І. Ковалів. – К. : Академія, 2007. – Т. 2 – 624 с.
6. Ковбасенко Ю. І. Література постмодернізму : по той бік різних боків (2004) [Електронний ресурс] / Ю. І. Ковбасенко. – Режим доступу : http://ae-lib.org.ua/texts/kovbasenko_postmodernism_ua.htm. – Заголовок з екрану.
7. Музыкальный энциклопедический словарь / гл. ред. Г. В. Келдыш. – М. : Советская Энциклопедия, 1990. – 672 с.
8. Нич Р. Світ тексту : постструктуралізм і літературознавство; [пер. О. Галета] / Р. Нич – Л. : Літопис, 2007. – С. 178-218.

9. Hassan I. Pluralismus in der Postmoderne / I. Hassan // Die unvollendete Vernunft. Moderne versus Postmoderne. – Frankfurt a. – M., 1987. – S. 159-165.
10. Hoestrey I. Pastiche : Cultural Memory In Art, Film, Literature / I. Hoestrey. – Indiana: Indiana University Press, 2001. – 150 p.
11. Jameson F. The political unconscious : Narrative as a socially symbolic act / F. Jameson. – Ithaca, 1981. – 296 p.
12. Jameson F. Postmodernism or the cultural logic of late capitalism / F. Jameson // New Left Rew. – L., 1984. – No 146. – P. 62-87.
13. Jencks Ch. What is postmodernism? / Ch. Jencks. – L., 1986. – 123 p.
14. Poirier R. The politics of self-parody / R. Poirier // Partisan review. – N. Y., 1968. – Vol 35, No 3. – P. 327-342.
15. Turner M. The Literary Mind / M. Turner. – N. Y. ; Oxford : Oxford University Press, 1996. – 187 p.